

VÍCTOR CATALÀ,
LA MODERNITAT I LA LLIBERTAT DE L'ESCRIPTOR

JORDI CASTELLANOS
Universitat Autònoma de Barcelona

Fa uns anys, davant dels dubtes que algú havia posat al fet que jo hagués qualificat la novel·la *Solitud*, de Víctor Català, de «novel·la modernista», vaig dedicar a l'autora un llarg estudi en el qual pretenia mostrar els seus lligams amb el Modernisme. Perquè Víctor Català assumeix, en començar a publicar de manera continuada, els pressupòsits culturals i estètics del moviment, i ho fa d'una manera explícita, triant fins i tot algunes de les plataformes que donaven carta de naturalesa inequívoca. Com, per exemple, la revista *Juventut*. O, encara, cercant, amb motiu de la publicació de *Drames rurals*, la sanció de Joan Maragall. Però ja d'abans: els textos que va publicar a l'*Almanac de l'Esquella de la Torratxa* no admeten cap dubte: estèticament Víctor Català jugava la carta de la modernitat i em sembla que avui ningú no pot dubtar de l'assumpció plena i conscient dels pressupòsits culturals i estètics del Modernisme.

Això no vol dir que no tingui lligams amb el segle XIX, amb Guimerà, per exemple. Però aquesta herència ens apareix filtrada a través dels esquemes, dels models, del Modernisme. Un Modernisme, d'altra banda, divers i complex, com és el dels primers anys del segle XX. I aquí és on arribem al conflicte, perquè ser modernista, en aquells moments, era una cosa força difusa i el terme, tal com va estudiar Joan Lluís Marfany, era poc usat i encara amb continguts despectius. Ara, per als detractors del Modernisme —com Josep Carner, des de la revista *Catalunya*— no hi havia cap mena de dubte: Víctor Català n'era un dels exponents més representatius. I no per això es fa enrere.

I és que la posició que havia pres era clara i contundent: sabia perfectament en quin camp jugava i com hi jugava. Aquesta consciència de l'ofici d'escriptor és, em sembla, el primer tret que la caracteritza. L'origen caldria cercar-lo en el conflicte sorgit quan és premiada, amb *L'infanticida*, als Jocs Florals d'Olot del 1898. És aleshores que decideix «construir-se» com a escriptora i ningú no pot negar, em sembla, que ho fa d'una manera contundent a través de:

a) la literatura que publica i

b) el pseudònim amb què la signa

(i no sé què és més contundent, si publicar *Drames rurals*, un llibre «fuerte e incompleto», com li diu Maragall, o triar un pseudònim

com el que tria, Víctor Català, que no deixa de ser una manera d'afirmar-se amb agressivitat i des de la catalanitat)

L'èxit del pseudònim i l'èxit de la seva literatura és immediat: el mateix 1902 ja ha produït prou d'impacte com perquè sigui considerada la successora de Verdaguer: hem perdut un geni, s'escriu, però la providència ens n'acaba d'enviar un altre.

I, lògicament, comencen d'immediat a proliferar els atacs, que ja he esmentat, contra ella, uns atacs que obeeixen als intents de bastir una alternativa literària a les posicions que ella i la seva obra representen, però que inclouen (i de manera especial) la seva condició de dona (que ella havia intentat amagar de totes totes)

Ara bé: la seva imatge com a escriptora està prou fixada. I el seu món literari, també. Un món en el qual indaga —i perdoneu-me l'anacronisme— sobre la condició humana i, especialment, sobre la salvació de l'individu enmig de la sèrie de condicionants amb què topa. Indagació, doncs, sobre la identitat, en una dona, a *Solitud*, i en un home a *Un film (3.000 metres)*. En les dues obres des d'una «modernitat» fora de dubtes.

Tornant, doncs, a la imatge d'escriptora que ha bastit, proposo partir de tres punts diferents per fixar, sobre textos concrets, el debat: una carta a Francesc Matheu de 12 de desembre de 1902; el text que li dedica Carner a *La Catalunya*, i, finalment, una carta a Tomàs Roig i Llop de 1932.

1. Carta a Francesc Matheu de 26-XII-02

L'he escollida perquè demostra una aguda consciència de la seva professió:

- a) explica l'afinitat amb Matheu des que aquest la va defensar a Olot
- b) explica l'origen del pseudònim i el que li representa: bàsicament, la llibertat com a escriptora.
- c) parla en masculí: com a escriptor
- d) però acaba excusant-se com a dona: «Per a una dona l'escriure...»

Llegeixo de l'edició que va fer-ne Irene Muñoz Pairet:

Molt senyor meu: coneix prou lo bon gust del poeta y he sentit á parlar lo suficient de la delicadesa del cavaller pera tenir lo dret de protestar de l'excusa que me dona al començament de sa amabilíssima carta. No havia de ser una mera alusió al certamen d'Olot lo que havia de despertar ma simpatia, puig de molt avans d'aquell certamen mereixia tota la meua l'ilustre escriptor de nostra renaixement que ha dut los accents mes tendres y'ls mes energichs de reivindicació á la línia catalana;

y crega, que aquesta simpatia, si be molt modesta, es en cambi ben coral com ho son sempre'ls fruyts naturals y espontanis de l'admiració.

Vostè, Sr. Matheu, diu que m'escriu á cor obert y'm demana que fassa jo lo mateix. Ab molt gust, puig á bodas me convida. Permetim, donchs, que fassi breus consideracions aváns de contestar la seva carta.

A causa de la mica d'escandol que mogué á Olot l'*Infanticida* vaig resoldrer no provar mes aventuras y guardar, com fins allavors pera mí sola mos entreteniments. Instigacions perfidiosas me feren trencar lo proposit y vaig cedir; no per gust, sino per rahons especials que foran llargas aquí, permetent que's publiquessin los *Mesos* baix promesa de discreció absoluta.

Animada per la llibertat que dona'l pseudonim, vaig atrevirme á donar los *monolechs* (excluhint l'*Infanticida* que'm podia comprometre) y á la fi'ls *Dramas rurals*. Mes no puch explicarli ma sorpresa y mon disgust al comprendre, tantost eixits aquests, que tothom me senyalava ab lo dit á mí.

La discreció havia fallat y jo quedava en evidencia altra vegada. Déu perdó la lleugeresa que m'ha jugat tant mal terç, però crega Sr. Matheu, que si les coses fossen á fer, no fora pas jo la qui li escriuria aquesta carta.

Al saberse que'ls *Dramas* eran escrits per una dona, ha bastat pera que la gent s'escriuixís y'ls considerés de manera que no'ls hauria considerat, escrits per un home; no puch planyerme'n molt perquè es una cosa natural. Lo que sí puch dir que al ferlos no hi havia res de *parti-pris*. Cada hu veu com veu y sent com sent: y si, á més, es sincer, procura traduhir lo que ha vist y sentit ab la major fidelitat possible. Aixó es lo que he fet jo: y, tal volta per haver comensat á estimar l'art per sos efectes plástichs, m'agrada'l relleu en tot y'm sembla que may me dono prou a les sensacions que traduheixo.

Ab tot, no soch sistemátich ni m'agrada guaytar la vida al través del crestell de cap escola, que me la podria fer veurer d'un color determinat y uniform: m'agrada veurerla, mellor ó pitjor, però ab ulls nusos de prejudicis. Mirant cap á pagés ha vist los *Dramas rurals* y'ls he copiats (no tant negres ni tant nombrosos com los hi he vist); un'altre dia me giraré d'un altre cantó, y guardo ma llibertat pera dir lo que d'aquell cantó hi veja... sempre que ho puga dir tal com ho veja. Ab aquestas explicacions haurà comprés vosté que soch un temperament poch dúctil y que no faig lo que vull y quan vull, sinó lo que's *vol fer y quan se vol fer*. Puch deixar de fer, en darrer extrem, però res més.

Tot aixó li dich pera que no crega que'm manca vivissim desig de correspondrer be. Molt, molt m'agradaria acceptar l'oferiment que'm fa de colaborar y á gust de vosté, en una futura ilustració, però no puch comprometre'm desde'l moment que no tinch la seguretad de poder cumplir. Per una dona, l'escriurer es un entreteniment que forçosament ha d'anar despres de las feynas casolanas; jo, á més, tinch sempre malalts á casa que'm prenen lo poch temps de que podria disposar. De projectes, treballs començats ne tinch bona cosa, però me sembla que cap faria per a l'*Ilustració*: peus de vano á que vosté eludeix, seran versets... si s'acavan: las novelas començadas, unas per vígorosas, las otras per tenirlas compromesas, no las puch oferir a vosté.

JORDI CASTELLANOS

Ab tota sinceritat y ab tota la voluntat li oferiré, donchs, lo únich que puch oferir-li, ab ganas de quedar bé: que així que'm surti alguna cosa que fassa per l'Ilustració que á mi m'ho sembli, li envio y vostè en fa lo que li sembla. Li está bé?

Sempre de vostè reconeguda admiradora.
26 Desembre 1902

C. Albert Paradís

Deixant de banda les consideracions estètiques ha hi fa, em sembla que cal destacar, pel que aquí ens interessa, que l'escriptora, des del mateix moment que comença a utilitzar el pseudònim, separa Caterina Albert de Víctor Català: té clar què representa cadascun dels noms, el personal i el públic, el privat i el literari. El de Caterina Albert és, també, una construcció seva, tan artificiosos com el de Víctor Català i l'omple de «valors» com la responsabilitat familiar (que allegarà constantment, com es pot veure en aquesta carta i en la que envia a Roig i Llop, és a dir, en les dues cartes d'èpoques ben diferents que he posat sobre la taula), la feminitat i la tradició. Li serà un perfecte comodí per fugir d'estudi, és a dir, per encobrir els problemes que se li presenten i alliberar Víctor Català, és a dir, l'escriptora. L'autora, la persona, jo no sé qui és, però el que sé és qui no és: no és Caterina Albert. Tot el corrent diguem-ne feminista que ha reivindicat aquest nom cau en un greu error: pensar-se que darrera un nom hi ha la persona i no una identitat tan construïda i tan artificial com l'altra.

2. Josep Carner, el 1909

La seva imatge té tal força, donchs, que Josep Carner ha d'acabar reconeixent-ho, encara que sigui amb tota la càrrega de prejudicis possibles. A la secció "Los jardines del Renacimiento catalán" (de *La Cataluña*, 13-11-09) li fa la presentació de dos poemes (no contes) traduïts al castellà. És, el de Carner, un text de presentació carregat de clarobscur.

Comença: «Catalina Albert, la genial escritora ampurdanesa, conocidísima bajo el pseudónimo de *Víctor Català*, es uno de los casos más interesantes — *más sensacionales*— de la moderna literatura catalana». Assenyala els seus orígens, la influència de Guimerà, el «realismo romántico que llevaba en germen el poderoso naturalismo de sus producciones definitivas». Això li va permetre aparèixer amb un temperament ja format i amb pseudònim: «causó una commoción enorme».

Continua: «Al cabo se supo o se adivinó que Víctor Català era una mujer, como ya presintieran los más sagaces al reparar en que el recién llegado subrayaba las virilidades con un empeño que seguramente denotaba el prurito

de desexuación [...]. *Drames rurals* implantaban definitivament en Catalunya el naturalisme tancat i determinant. Repetíase en Catalunya lo acaecido años atrás en la literatura castellana: una mujer importaba el naturalismo francés, un espíritu femenino ansiaba revelar en toda su fiereza y en todo su vigor la vida de las gentes del campo. ¿Era aún el naturalismo una tendencia actual? El pérfido Camilo de Meis asevera que las mujeres son capaces de escribir con la misma eficacia que los hombres, en los mismos estilos que ellos adoptan... pero siempre con algunos años de retraso».

Tot i això, no es pot negar, segons ell, l'oportunitat de la tendència perquè en darrer terme el naturalisme era una fase literària, una modalitat artística universal, que s'havia de viure: «Y era todavía necesario que un escritor privilegiado, genial, sublimara y fundiera en una labor definitiva y destinada a la perennidad, los pinitos de ruralismo, de verismo, que en la literatura catalana venían haciendo garzones entecos y cacoquimios, embriagados por un fácil excursionismo, detentadores de un folklore sobado, y propulsores de una manía dialectal que amenazaba dar al traste con la dignidad del idioma».

En relació amb el pròleg de Víctor Català a *Caires vius*, escriu que és una «defensa dilatada y elocuentísima de su 'ruralismo' que había sido atacado en nombre del anhelo juvenil de una literatura civil y elegante, y de su crudeza, que alguien había reputado obscenidad. En toda ocasión mueve a dulce sonrisa el ver a un autor defendiendo su obra ante la crítica», bé que a Catalunya, on no hi ha crítica, creu que era ingenu enfrontar-se als «rasgos incoloros cuyas vocecitas pálidas no podían atenuar el éxito incontestable de la acerba escritora».

Lloa els seus versos i lloa *Solitud*, que qualifica de tragèdia: «Las descripciones de la naturaleza, fondos grandiosos y llenos de sabor anímico, ayudan poderosamente a la obsesión que en nosotros produce el relato de la vida ora sobrehumana, ora inhumana que llevan los contados personajes de *Solitud* en las cúspides soberanas que parecen inasequibles. Los *Goigs de la Mare de Déu de Núria*, de Maragall, *Els sots feréstecs*, de Casellas, *Solitud*, he aquí las tres obras máximas producidas en nuestra moderna literatura por el dominio de la quebrada montaña catalana, ingente cuna de nuestra personalidad».

Els poemes triats són *El beso eterno* i *La virgen vieja*, traduïts per F. Blanes i Viale.

El text permet comentaris molt diversos, però em sembla que, tot i les reticències, Carner es veu obligat a reconèixer la magnitud de l'escriptora. Tot i que la distància entre ells, estèticament parlant, sigui enorme. Òbviament, el predomini del Noucentisme és un dels motius de la marginació de l'escriptora, però en ella, com en el cas d'altres modernistes, també ens toca preguntar-nos si tota la responsabilitat és del noucentisme o els n'hem d'atribuir a ells una part. Perquè Víctor Català, que sabia perfectament què feia, cerca de situar-se

professionalment entre *Joventut* i la *Il·lustració Catalana*, però quan *Joventut* desapareix, es decanta ja clarament cap al costat de Matheu i cap a les posicions antinormatistes d'aquest. Això condiciona la seva imatge, òbviament; però no queda, ni de lluny, esborrada. Ho demostra, em sembla, el fet que Tomàs Garcés la triés en segon lloc en la llista de les 5 personalitats entrevistades a la *Revista de Catalunya* el 1926, al Ruyra, Fabra, Carner i Guerau de Liost.

3. De la correspondència amb Tomàs Roig i Llop

Les cartes amb Tomas Roig i Llop són interessants perquè Víctor Català s'hi aboca de ple: tot aconsellant el deixeble, s'explica ella mateixa. Trio un fragment d'una carta de primer de juny de 1932, en la qual agraeix la tramesa de *Marta, la fatídica* (1932), un recull de contes publicat amb una faixa amb un escrit seu, i deixa ben clara la seva posició davant del naturalisme. Llegeixo de l'edició que vaig fer-ne al número 11 d'*Els Marges*:

Bon amic: Les eternes traves que endogalen tots els meus propòsits y, sobre tot, les que deriven de tenir prop malalts tan estimats, m'han fet quedar, una volta més, malament ab V., puig ni ab oportunitat he pogut donar-li mercès per l'exemplar del seu llibre, ofert en un estoig preciós, que és una joia de bon gust y elegància. La seva amistat peca de massa gentil ab mi, però justament aquest massa li dóna vàlua especial als meus ulls.

Mes, com tinch por que avuy també me fassin deixar la lletra abans d'hora, deixem de parlar del continent y parlem del contingut; del llibre.

Vaig veure que havia conquerit un èxit y me'n congratulo, car serà pera V. un nou estímulo —y dels més positius, ¿no troba? Vostè debia estranyar aquelles meves ratlles destinades a la faixa. Ab tot y haver-les escrites precipitadament no vaig deixar de meditar-les. A mi no m'agrada *emparedar* possibilitats, sinó obrir-les-hi horitzons —mal sia ab una mica de violència—, i incitar a cobejar-los. Y are li diré perquè vaig parlar de realisme afectat y de romàntich extraviat d'època.

Cada temps porta els seus problemes propis y les pròpies solucions als mateixos. Un poch enllà d'ells, aquells problemes no són verals encar, y un poch ensà els vénen ja les macadures. Are bé; el naturalisme (concretament, el naturalisme a la francesa), com a fórmula literària, donà tota la seva substància en el darrer terç del segle XIX. S'imposà despòticament, ab l'atrabiliària gosadia del figurí de moda, d'imperatiu *non-plus-ultra*, capbussant les fórmules anteriors, uniformant el gust, sotsmetent els temperaments adversos, anegant-los ab la seva riuada impetuosa, tan tèrbola com fecundant. Mes, com va fer un va-y-tot tan sobtat, poques dècades bastaren per exprèmer-li el such y, llevat dels guanys positius de visió y de tècnica ab què ha enriquit per arreu l'ofici d'escnptor, per tot lo que tenia d'abusiu y durament sistemàtic, no representa ja avuy, en la història de la literatura universal, més que la concreció representativa d'una època, que en l'actualitat va contrayent-se y limitant-se en si mateixa, pera preparar l'adveniment de fórmules noves, inmi-

VÍCTOR CATALÀ, LA MODERNITAT I LA LLIBERTAT DE L'ESCRIPTOR

nents, però inconcretas encara en les nebulositats dubitatives del moment. ¿Quins problemes desconeguts proposarà, quins elements imprevistos portarà el jóch la fórmula nova? Difícil fora predir-ho ab exactitut, però si s'ha de judicar per la teoria de les reaccions lògiques, el demà que apunta serà ben divers, sinó oposat a l'ahir que tramonta, anch que si té prou força vital, no serà menys tirànich que ell.

Després dels capells exageradament amples, els capells exageradament petits, després dels farvalans barrochs y pomposos, l'esqualidesa de les vestes mitjevals... Y sempre per l'estil. Que la renovació és alevosa, el va-y-ve del pèndol, és lo que ajuda l'esperit humà a sotstraure's de les rigideses enllehidores de l'habitut, que l'encallarien en l'inacció y l'anquilosament definitiu.

Per are y tant, lo que hi ha de cert és que, el lapse de transició que a travéssem nosaltres, és una clariana de llibertat entre dues opresions y que cal l'aprofiti el que porti quelcom de propi y distintiu pera cercar-se expertament a si mateix y rebel·lar-se tal com sia.

Potser, en el marc dels anys trenta, estava debatent uns problemes ja força superats. De tota manera, si alguna cosa destaca del text és l'exigència de llibertat, la llibertat de l'escriptor enfront dels sistemes literaris o dels sistemes socials. I en aquest punt Víctor Català va ser irreductible.